

ZIVİSTAN'LA GELEN BEREKET

F. Torinî Xalkkonî

12 Mart 2017 – Ezkime.com

Bu makale Ankara ve Konya arasında yaşayan Xalîkan (Halikan) Kürd topluluğunun kış mevsimine dair kültürel geleneklerini sunmayı amaçlamaktadır. Bunun için yapılan derlemelerde özellikle şimdilerde unutulmaya yüz tutmuş, eski halk takviminin izleri ve kavramları öne çıkmaktadır. Bu çalışma daha çok bu kavramları esas alarak şekil aldı. Buna rağmen, veriler yalnız yöredeki Kürdlerin değil, genel olarak Kürd kültürünün birikimini yansıtmaya açısından bir ön çalışma olarak değerlendirilebilir. Makalede, Xalîkan halk-takviminde⁽ⁱ⁾ kış mevsiminin yeri, günümüzde kullanılan Milâdî takvimle ilişkisi, kış iklimine ait kimi inanışların irdelenmesi ve konu ile ilgili diğer kaynaklar kısa notlar halinde ele alınmıştır.

Araştırma temaların karmaşıklığına karşın bu çalışmanın sınırlı sözel verilere dayanması, bazı soruların cevaplanmasını zorlaştırmaktadır.⁽ⁱⁱ⁾ En azından makale boyunca bunu aşmak için, kimi durumlarda konu ile ilgili dolaylı veya dolaysız verilerin taraması uygulanmış ve yanısıra diğer bölge ve topluluklarla karşılaştırmalar yapılmıştır.^[1]

Xalîkan Halk Takviminde Zivistan Mevsimi

Milâdî (Gregorian) takviminin kış mevsimi (Aralık, Ocak, Şubat), kuzey yarım-kürede astronomik ve meteorolojik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Astronomik kış, yaklaşık olarak 21 Aralık'ta başlar ve *çoğunlukla* yılın en *kısa* günüdür. Güneş ışınları o zaman, oğlak-dönencesine *dik* düşer. Astronomik kış, mart ayının 20'sinde ve *bazen de* 21'inde, güneş ışınları öğle vakti ekvatora *dik* düştüğünde biter. Meteorolojik kış ise, hava sıcaklık ölçüm hesaplamalarına dayanır. Meteorologlar, kış mevsimin aylarını, üç takvim ayının en düşük sıcaklık ortalaması ile tanımlarlar. Kış mevsimi, 6 Aralık'ta başlar ve 6 mart'ta biter.^{[2][3][4][5][6]}

Xalîkan halk takvimin de, astronomik kış uygulaması esas alınarak aktarılmaktadır. Ay (hicri) takvimine dayalı veriler, bu çalışmada dahil edilmemiştir. Xalîkan'ın sözlü tarihinden gelen takvim verilerinin henüz tam olarak kayıt altına geçilmemiş ve kimi soruların cevaplanmamış olmasından dolayı, güneş takvimi esas alınmıştır. Bu takvime göre, kış mevsimi üç bölüme ayrılır: birincisi, “*zivistana romê*”⁽ⁱⁱⁱ⁾ kara-kışın başlangıcı olarak kabul görülür ve toplam 9/10 günü kapsar; ikincisi ‘*çalê pêşî-a zivistanê*’ olarak adlandırılır ve gelen 40 günü içerir;

- i Halk (yerel) takvimleri resmi olmayan ve belirli bir yöreye ait olan ve herkes tarafından bilinmeyen, veya kabul görmeyen takvimdir. Yerel takvimlerde, yıl bölümleri, ayları ve günleri farklı olarak adlandırılırlar. Doğal olaylara veya bir inanca göre şekillenirler. Kürdistan'daki ve Anadolu'daki Kürd halk takvimi, farklı yerlerden veya bölgelerden oluşabilir. Örneğin: Anadolu'daki Kürdler için, Sêfkan, Omeran, Cudkan, Şexbzın, Haymana, Bala, Aksaray, Yunak veya Kırşehir takvimi gibi, ayrı-ayrı olarak ele alınabilir.
- ii Araştırma alanı sadece Avrupa'daki ve Anadolu'daki, Xalikanlı nüfus ve "net" üzerindeki katılımcılar arasında yapılmıştır. Bu konuya hakim olan kuşağın azalmasından dolayı, araştırmanın ana çizgilerini oluşturan sözel metin (birmakevn) tekstlerin örnekleme çeşitleri yetersiz kalmıştır.
- iii Zivistana-romê; adlandırılmasındaki "rome-ê / rum-i" terimi, belli bir tarihsel tecrübeye dayanmaktadır. Egemen güçlerinin baskısını, zorbalığını, zulümünü mecazi olarak dile getirilmesi ki, Kurd halkın tarihi hafızasından kaynaklı, Kurd şarkılarında ve destanlarında da tanımlanmıştır. Bu başlık altındaki anlamı; kış bölümünün bir kaç günü veya bölümü "zivistana-rumi" belirsiz, karanlık veya çektiren olarak adlandırılması gibi ele alınabilir.

sonuncusu ise, ‘çalê paşî-a zivistanê’ olarak adlandırılır ve kışın son 40 gününü ifade eder. Bu veriler baz alındığında, Xalîkan kış mevsimi toplam 89/90 günü kapsar.

Xalîkanlılarca uygulanan takvimin belirlemede, hesap kolaylığı veya daha rahat anlaşılması için, gün kaymaları üzerinde durulmamıştır. Astronomik 21 aralık kışın başlangıcı olarak esas alınmıştır. Çünkü halk takvimlerindeki kış mevsimin başlangıcı, bölgelere göre (7-14-21-22 aralık) değişebiliyor. Ayrıca 'leap year' (artık-yıl), yani şubat ayı, 28 gün olarak alınmıştır. Dolayısıyla, kış dönemi içindeki bazı olayların veya etkinliklerin lokal tarihlerinde kayma arz edebilir. Şayet, 21/22 aralık kışın ilk günü olarak kabul edilirse, bu üç bölüm şöyle tanımlanır:

Çal (çel, çil) Kürdçe (Kurmancî)'de *kırk* sayısını ifade eder;

Pêşî ilk ve **Paşî** ise *son* anlamına gelir;

Zivistana romê; *çoğunlukla* 21 (bazen de 22) Aralık'ta başlar ve 10 gün sonra, aralık ayının 31'de biter.

Çalê pêşî-a zivistanê ; 1 ocak'ta başlar ve 40 gün sonra 9 şubatta biter.

Çalê paşî-a zivistanê ; 10 şubatta başlar ve 40 gün sonra 20 martta biter.

Halk takvimlerinde, genellikle mevsimler içindeki ay adları, bölümlerin sıralaması, başlangıç veya bitiş tarihleri veya gün farkları değişmektedir. [7] Tutarlı olmayan bu gibi veriler, araştırmanın sağlıklı yapılması ve yürütülmesi için minimize edilmesi gerekmektedir.

Xalîkan sözlü edebiyatında, her mevsim sonunda, bir sonraki ile atışmaları ve tasvirleri, iklimlerinin neden ve nasıl değişkenlik gösterdiklerini şu doğrudan çevirilen tekstlerden anlatılabilir:

Bharê bi zivistanê re gotive; bese here, pi barê xwe ve.

Zivistanê jî gotive, ez a bimem hîn çend ro/jan.

(Bahar kışa demiş, yeter git yükün ile.

Kış da bahara demiş, ben de kalırım bir kaç gün daha.)

Bu kısa alıntıda, mitoloji ve sanatta sıkça kullanıldığı gibi, insan olmayan varlıklar kesand (teşhis, kişileştirme) olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, insan gibi konuşan Zivistan ve Bıhar gibi. Fakat, bu kesianların sohbeti bir **bîrmakevn** (eski zamana ait bellek verileri, tecrübe) e dayanmaktadır; kış mevsimin inişli-çıkışlı devrelerden oluştuğunu tecrübe eden insanoğlu, kışın ne zaman biteceğini tereddüt etmeye başlamıştır. İkinci cümle, mevsim sürelerin uzamaya gidebileceğini ve bu mevsim geçişlerinde kesandların rolü veya kavgaları yüzünden uzadığı anlatılmak istenmektedir. Bıhar'ın Zivistana kızmaması ve Zivistan'ın da ona cevap olarak; öyle ise bende bir kaç gün daha kalacağım veya hükmümü sürdüreceğim, olarak açıklanabilir.

Xalîkan takvimindeki iklim periyotları içinde vuku bulan ve belli bir inanca, kültüre, tecrübeye ve yaşam felsefesine dayalı bilgilerden bir kaç tanesi derlenmeye alındı.

Gûcûk, Gûck [.:gücük]

Yılın dört mevsimi içinde, Xalikanlı'ların eski inancından gelen, örf, adet ve geleneksel alışkanlıklar da bulunuyor. Bunlardan birisi de gûcûk döneminde bir tutam saç kesme ritüelidir. Araştırmamızın sebebi olan kış mevsimin başlangıcı ve bitiş tarihleri esas alındığında, miladi takvime göre Ocak ayının son gecesi ile Şubat ayının birinci gününün ilk TAN^(iv) vaktine bağlanan ara / kesik / geçiş / kopuk, gûcûk-un başlangıcı veya etkisi altına girmenin anıdır. Muhtemelen eski bir geleneğin ürünü olarak, Xalikanlı her kadın, erkek ve çocuk saçından biraz “*piçek, biskek*” saç keserlermiş. Bu inanca göre, kışın ilk (çalê-pêşî) ve son (çalê-paşî) kırkların geçişi sırasında veya arasında en az bir hafta süreçte, hastalanmamak için, özellikle baş ağrısına, bu ritüelin yapılması gerekiyormuş.

Gücük günleri (ro/j'ên gûcûkê) veya "hefte-gûcûkê (hefteya gûcûkê)" gücük-haftası ile ilgili, hafızalarda kalmış en eski birmakevnlere şunlardır:

Kurmançî (Xalkî)	Kurdî (Kurmançî)
I. Kênge kûçik xwe avête sîyê, hîngê zivistanê tewa wûye, bharê hatiye. Kengê berfê avête boçika mêyî (hêştira mêhê) qol, hîngê zivistanê tewa na wûye.	I. Kênge kûçik xwe avête sîyê, hîngê zivistanê dawî bûye, buharê hatiye. Kengê berfê avête boçika mêyîya (hêştira mêhê) qol, hîngê zivistanê dawî na bûye.
II. Ti navbera duçalan do, jinan ho/ûni dergûşên xwe wûyî, pi dergûşên xwe vo der na kavin dervo. Ê wekî din pi naxwoşî ZEMARÎ bikavin.	II. Di navbera duçalan de, jinan nû dergûşên xwe bûyîn, bi dergûşên xwe ve der na kevin derve. Yê wekî din bi nexweşî ZEMARÎ bikevin.
I. Ne zaman it kendini gölgeye atmışsa, o zaman kış bitmiş ve bahar gelmiş. Ne zaman kar, teke devenin kuyruğuna atmışsa, o zaman kış bitmemiş.	
II. İki DUÇAL (iki kırk) arasında, yeni doğmuş bebekler ve anneler dışarıya çıkamazlar. Aksi halde ZEMARÎ hastalığına yakalanırlar / kapılırlar.	

Birmakevn .I; **boçik** “*kuyruk*”, **qol** “*kısa, kesilmiş kuyruk*” ve **gûcûk** ise “*kopuk, kesik, kısa, kesilmiş*”; **mêyî** (*hêştira mêhê*) “*teke deve*” eski kervanlarda özellikle seçilmiş, süslenmiş ve kervanın başını çekmesi için en öne konulan güzel bir dişi deve; **kûçik** “*it*”, **sî** “*gölge*” ve son olarak kış ve bahar terimlerin üzerinde durulması gerekmektedir. Gûcûk ve Boçik kelimeleri birleştiğinde kuyruğu kesik, kuyruğu kopmuş olan, kısa kesik anlamını ifade ederler. O zamanda bu metinlerdeki “qol” veya kuyruğu kesik / kısa teke ile ne anlatılmak istediği ortaya çıkmış oluyor. Öyleyse, insanların saçlarından bir tutam kesmeleri ile gücük'un kısa veya kesik olması arasındaki ilişki nasıl açıklanabilir? Belki bu kavram şöyle tanımlanırsa

iv Bu araştırmada, Xalikan halk takviminin özel günlerinin tarihleri dikkate alınmadığında dolayı, “*Ocak ayının son gecesi ile Şubat ayının birinci gününün ilk TAN*” cümlesi yerine “*Şev-a ...*” kavramı altında da, ele alınabilir. Örneğin; Şev-a İnê, “*Perşembeyi Cuma'ya bağlayan gece*” gibi.

daha da belirgin hale gelir: kısa / kesik saç, kuyruk, gün, hafta ve ay. Acaba günlerin veya ayın kısa olmasından mı bahsedilmektedir (*bkz. february*). Diğer bir ilişki ise, kış ile baharın kopması veya bahara doğru sürecin başlamasının işaretleri olarak algılanabilir. Bu bağlamda, insanoğlu hayvanların davranışlarından esinlenerek, kışın bitmesini hayvanların kendilerini gölgeye atmasıyla emin olmuş oluyorlar. Veyahut, kar yağışının devam edip etmeyeceğini; kar yağışının hayvanın kısa kuyruğuna kadar gelmiş ise, o zamanda bahara daha çok var, sonucunu çıkarmaya çalışılmaktadır.

Birmakevn .II; zamerî^(v) hastalığı^[8] veya Xalikanlılar bu kavramı **Zem/h/eri** (Arapça: *zam+harîr* ← Farça: *zam* ← Kurdî: *zivis, zimis* ← Avesta^[9]: *zyam* ← ?) kelimesinden almışlardır (*bkz. tablo 2*). Öyle ise, Kürdçe'de asıl kelime olan ÇALÎ / ÇİLÎ terim ile aynı manadadır. Kadınlar doğumdan sonra 40 gün içindeki lohusa hastalığına (zamerî) yakalanma riskiyle karşı karşıyadırlar. Geleneksel bilgilere göre, zamerî hastalığı sadece kışın, gücük döneminde ve doğum yapan canlılarda, yorgun, bitkin ve halsiz şeklinde görülürmüş. Diğer mevsimlerde pek söz edilmiyor veya görülmezmiş. Zameri terimin, kış hastalığı olarak geçmesi, algılanması veya adlandırılmaya başlanması da bu sebepten dolayıdır.

Celme; Ç/Calmê, Ç/Calm [*ç/calıme, ç/calım, ch/(d)jahlma, ch/(d)jahlma*]

Xalikanlılar Çalêpaşî'nin son 21 gününü **calm** olarak adlandırmaktadırlar. Calmê bir hafta arayla gökyüzünden üç kez yeryüzünden, havaya, suya ve toprağa düşer. Celme'nin dünyaya her çarpması / düşmesi esnasında, yeryüzünde, doğada, canlılarda ve gökyüzünde bir etki yaratır. Bu olay veya işaret, halk tarafından, kış ikliminin sonu ve bahar mevsiminin başlangıcının yaklaştığının meteorolojik-işareti, müjdesi ve habercisi olarak kabul edilmekte ve açıklanmaktadır. Xalikan sözlü geleneklerinde *celıme* hakkında, günümüze kadar ulaşabilen deyimlerden (birmakevn) birkaç örnek bunu ifade etmektedir:

<i>Kurmancî (Xalkî)</i>	<i>Kurdî (Kurmancî)</i>
I. Calm-o haft-ê sifteh; calmo hewo ye. Calm li sar hawo tikave, ewro-berfê li sar hewo tikave / balav tive.	I. Celmeya hefteya yekem; celmeya hewayê ye. Celme li ser hewayê dikeve, ewra-berfê li ser hewa dikeve / balav dibe.
II. Calm-o haft-ê dudiyon; calmo avê ye. Calm li sar avê tikeve, bûxo-avê li sar erdê tikave.	II. Celmeya Heftaya duyem; celmeya avê ye. Celme li ser avê dikeve, bûxa-

v Lohusa-sendromu (Lohusalık, Postpartum-period) ve Xalikanlı'ların, Zameri olarak adlandırdığı hastalık, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) göre, doğum sonrası dönemde (altı hafta), annelerin ve bebeklerin yaşamındaki en kritik ve en çok ihmal edilen aşama olarak tanımlanmaktadır; çoğu ölüm, doğum sonrası dönemde meydana gelmektedir. Xalikanlılar, ilk birinci haftayı kritik ve bu süre toplam kırk gün bulduktan sonra bu dönemin aşıldığına inanmaktalar veya tecrübe edinmişler. Xalikanlı'larda sadece, kış mevsiminde görülmesinin nedeni; şayet bu tecrübe asırlar içinde şekillenmiş ise, iklim şartların şimdilerden daha da sert geçtiği ve canlıların içeri de veya kapalı alanlarda kalmalarından dolayı diye açıklanabilir. Lohusa-sendromu, doğum sonrası "depresyon" ve "psikoz" rahatsızlıklar olarak da tanımlanmaktadır.

*Kurmancî (Xalkê)**Kurdî (Kurmancî)*

III. Calm-o haft-ê sisêyon; calmo erdê ye.

Calm li sar erdê tikave, koz li (pi) sar
erdê tikave / balav-tive.

avê li ser erdê dikeve.

III. Celmeya hefteya sêyem; celmeya
erdê ye. Celme li ser erdê dikeve,
koz li (bi) ser erdê dikeve / balav-
dibe.

- I. Celme'nin birinci haftası, havanın celmesi dir. Celme havanın üstüne düşer, kar bulutu havanın üstünden düşer / dağılır.
- II. Celme'nin ikinci haftası, suyun celmesi dir. Celme suyun üstüne düşer, suyun buharı toprağın üstünden düşer / çıkar.
- III. Celme'nin üçüncü haftası, toprağın celmesi dir. Celme toprağa düşer, köz toprağın üstüne düşer/dağılır.

Yukarıdaki birmakevn örneklerinin daha iyi analiz edilmesi için, cümlelerde geçen “ketin ” **düşmek** kelimesine bezer terimlerin üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü, bu konuya ilgi duyan veya Kürd halkı arasında derlemelerde bulunan yerel veya yabancı araştırmacılar olsun, bu tür sözlü verileri başka dillere çeviri / yazıya esnasında veya kendi yorumlarını ekleyerek başka sonuçlar çıkmasına meydan vermiştir. Kürdçe (Kurmancî)'deki, **ketin** fiilinin bazı eş anlamları, “*çarpma, vurma, takılma, yakalanmak, girmek; dışarıdan içeriye girmek, sızma, v.s*” olarak ifade edilebilir. Bu daha çok diğer dillere çeviride, calım'ın doğru irdelenmesi için, dikkate alınması gereken bir veridir. Örneğin; *Ro lê ket* . “**Güneş düştü.**” değil, “**Güneş çarptı.**” anlamıyla kullanılmıştır. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise, calım'ın **kor** halindeki ateş veya düşer gibi bir tasvir olarak söz edilmemesidir. Ancak verilerden ya da son cümledeki “*Koz li ser erdê dikeve / balav dibe.*” köz toprak üzerine dağılır / düşer / üstüne çıkar, cümlesinden çıkarılabilir. Veyahut, *koza calmê*, calm'ın közü olarak da kullanılmaktadır. Diğer bir deyiş ile, “koza-êr” veya “koza-êgir” ateş közü olarak ifade edilmesi, verilerin irdelenmesinde daha iyi sonuç alınmasına yardımcı olacaktır. Örneğin, buradaki köz anlatımından, celme ile gelen ateş közü olarak düşünülebilir. İkinci bir örnek olarak, celme birmakevn-lerin ikinci kez düşmesi esnasında Xalikanlı'lar tarafından dile getirilmiş olduğu tanımlama da, “*Calmê li ser avê dikeve, bûx-a avê li (bi) ser erdê dikeve.*” Celme su yüzüne düşmesi / çarpması esnasında, buhar suyu / sudan buhar / toprak üstüne (yüzeyine) çıkar / düşer, olarak ele alındığında araştırma kapsamını genişletecektir.

Celme, girmek fiili üzerinden açıklanmaya çalışılırsa şu sonuç çıkmış olur: celme'ye girildi veya etkisi altına girildi. Örneğin: “*Îro calm-o kozê kete.*”, “*Bugün celme'nin közüne girildi.*” veya “*Calm-o hortê kete.*”, “*Celme'nin ortasına (ikinci haftasına) girildi.*” olarak açıklanabilir. Diğer bir husus ise, celme sıralaması; hava, toprak ve su olarak değişmekte; pêşî (ilk), hortê (orta) ve paşî (son) olarak da adlandırılmaktadır. Buradan şu sonuç çıkar; celme yöre ve bölgelere göre bir çok değişik versiyonuna sahip olabilir.

Bu gibi araştırmalarda dil farklılıkları veya kullanma şekilleri göz önüne alınmadan, objektif bir sonuç çıkartılması mümkün değildir. Kürdçe (Kurmancî, Zazakî) de her isim eril veya dişil olarak ayrılmaktadır. Kesand'ların isimleri yalnız

kullandıklarında, “ê, o, î” sonekleri veya başka bir isimle bağlandıklarında “a” dişil ve “ê” eril harfini yada izafetini alırlar. Diğer bir husus ise, aynı dil içinde harflerin dönüşümü, bazı harflerin sözlü olarak telaffuz (h, y, n) edilmemesi ve diğer dillere geçişi; ê → e, a → o, i → ı, î → i ve k → g olarak şekillenmesi söz konusudur. Örneğin calmê / celme geçişi “**cemile**” olarak yapılırsa, başka bir anlam çağrıştırır (cemile kadın ismi gibi).^[10] Lakin, calmê → calm → celım → celme olarak dönüşüm yapıldığında hem anlamda ve hem de telaffuzdaki değişim önlenmiş olunur. En önemlisi, etimolojik araştırmalarda, hata yapma riskini azaltır. Zemarî kelimesinin zemheri kelimesinden dönüştüğü kabul edilirse (bkz. tablo 2), Xalîkan şivesine geçişi, “e” harfinin “a” harfine dönüşümünü ve “h” kaybolduğu veya halk arasında telaffuz edilmediği görülmektedir. Aşağıdaki, tabloyu daha belirginleştirmek için, “k” ve “g” dönüşümünü iki örnekle vermekte yarar var. Xalîkan'ın bazı mülakatlarda, **kerenge** (yaban enginarı) ve **kaw/ê** gibi kadın isimleri, **garenkê** ve **gawêy** olarak telaffuz edilmektedir. Son olarak, çoğul izafetler sözlü durumlarda, “n, y” sesleri duyulması da söz konusudur. Şüphesiz tablo-1'deki gibi geçiş ve dönüşümlü harfler daha fazlada çoğaltılabilir.

Kurdî ^(standart) ^(vi)	Kurmancî	Zazakî	Türkçe
Aa	Ee, Oo	Ee, Oo	Aa
Ee	Aa	Aa	Ee
Êê	Êê	Êê	Ee
Îî	Îî	Îî	İi
İi	İi	İi	İi
Gg	Gg	Gg	Kk
Hh	-	-	-
Nn	-	-	-
Oo	Oo	Oo	Öö
Yy	-	-	-

Tablo 1: Kimi harflerin dillere yazılı / sözlü olarak geçişi ve dönüşümü.

Xalîkan takvimindeki kış mevsimiyle ilgili kavramlar sadece yukarıdaki verilerden ibaret değildir. Bu araştırmanın kapsamı bütün bölgeye yayılarak yapılmalı ve eğer mümkün ise, ~1935-1950 arası doğmuş yaş grubun sözlü anlatımlarına dayanmalıdır. Çünkü bu kuşağın belleği, dış etkenlerden daha az etkilenmiş ve bu yüzden onlardan alınan birmakevn tekstlerin orijinaleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Diğer önemli bir husus ise, röportaj kesinlikle Kürdçe'den başka bir dil ile yapılmamalıdır. Ayrıca, röportaj esnasında müdahale edilmemelidir. Bütün veriler Kürdçe olarak sesli kayıt altına alındık sonra, erişime açık olmalıdır ki, bu diğer araştırmacılar farklı sonuçlar çıkarmasına olanak sağlasın.

İnsanın kışın zorlu geçen dönemlerinde, beklenilmeyen soğuğu ve çekilmeyen kış günlerine karşı tepkisini ve duygularını terimler aracılığıyla göstermiş olması, yeni kavramların oluşmasına vesile olmuştur. Fakat bu kavramları her zaman

vi Standart, Bedirxan alfabesi ile yazılan Kürdçe.

anlamak kolay olmayabilir. Örneğin, Zivistana-romê (kara-kış)'nin yeri, ne Xalîkan takviminde ne de diğer Anadolu takvimleri içinde tam olarak sabit değildir. Kış mevsimi ilk önce kara-kışla mı başlıyor, yoksa çalê-pêşî ile çalê-paşî bölümleri arasında mı kalıyor veyahut her ikisinin sonunda mı? Böyle bir durumda Celme'nin tarihleri değişebiliyor. Yalnız, sözlü anlatımlarda, çalê-paşî'nin son 21 günü *celme* ait olduğu bilgisi önemsemelidir. Dolayısıyla, önemli bir veri olarak görülüyorsa, tarihler veya periyotların bütün olasılıkları araştırılarak, celme'nin Miladi takvime göre tam olarak ne zaman düştüğü tespit edilebilir.

Kırk - Çal

Kürd ve diğer kültürlerde bazı sayıların özel anlamı, eylemliği söz konusudur. Bu araştırma içinde önem kazanan 4 *çar*, 4'üncü *çarem*, *çaremîn*; 40 *çil*, *çal*, *çel* ve 40'ıncı *çalemîn*, *çelemîn*, *çilemîn*, *çilem*, *çalem* (farsça: *çehelo/um* چهل) sayıların neden sık sık kullanıldığı, sorgulanması gerekmektedir. Kırk sayısına yüklenen örnekler çoğaltılabilir; **çilê** (çileli, çile çekmek), kara-kış, ocak ayı veya kırklar anlamındaki **çilêçil** (çilaçila) ve Veyahut Çarşema reş, -sor, -spî ve çalmêr (kırk adam) gibi kavramlar belli bir olaya veya etkinliğin tanımlanmasında kullanılan bir kaç tane örnek ve daha fazlası da çoğaltılabilir. Konumuzla ilgi olduğu için sadece iki kavram üzerinde durulacaktır; araştırmanın ileri ki safhalarda genişletilmesi açısından bu örnekler önemlidir.

Mirin – Ölüm. Çalê Mirîyan *ölülerin kırkı*; bir kişinin ölümünden sonra yas evinde, gerek duyulmadıkça her şey sessiz ve bekletilmeye alınır. Ölünün kırkı çıkana kadar bir çok şey tersine döner. Ölü sahiplerin giysileri, aynalar, resimler, levhalar veya güzelliği ile dikkat çekecek her şey "ters-yüz" (Vajo denir) edilir. Ölünün kırkı çıkarıldıktan sonra, bir yemek töreni (*nanê mirîyan*) ile bu radikal yasa son verilir ve yaşama yeniden sarılır.

Zayîn – Doğum. Çalê Zîstonî *yeni doğum yapmış kadının kırkı*; yeni doğum yapmış kadına "zîstonî" adı verilir. Zistonî kırkını çıkarmadığı sürece, sağlığı için dışarıyla temas kurması uygun görülmez. Zistonî'nin bir kaç günlük dönemine *şîrçê* (gebeliğe elverişli, güçlü / yoğun süt) denilmektedir. Ve bu dönemde zistonî'nin eşi, ondan uzak durması gerekmektedir. Doğumun ilk haftasında, zistonî ve yeni doğmuş bebeği "dergûş" kesinlikle yalnız başına bırakılmaz. Bunun belli bir inanca veya mitolojilerden ibaret olduğu izlenimini verse de, gücük (*bkz. Birmakevn*) ile ilgili metinlerde, bu inancın zemari (*çalî*) hastalığından kaynaklandığı belirtilmişti. Budan şu sonuç çıkar; Kürdlerin eski medeniyetlerinde, lohusa-sendromu tanımlandığı veya bu hastalık hakkında bilgilerinin olduğunu gösterir.

Anadolu Halk Takviminde Kış Mevsimi

Kürd halk takvimlerin diğer halk takvimlerindeki benzerlik ve farklılıkların gösterilmesi açısından, kısaca Anadolu halk takvimlerin incelemesi gerekmektedir.

Anadolu Miladi halk takviminde genellikle, kış mevsimi iki esas bölüme ayrılır. Birincisi Zemheri (Arapça: kara-kış, Erbain: kırk) veya Çile (dert, çile ayı): 21 Aralık ile 30/31 Ocak arasındaki 40 güne Zemheri veya Çile denir. İkinci bölüm ise, Hamsin (Arapça: 50), 31 Ocak ile 21 Mart arasındaki 50 güne hamsin denir.

Zemheri ve Çile kelimeleri her ne kadar, kara-kış ve kışın zorluğundan dolayı "çile çekmek" kış dönemi olarak düşünülmüş ise de, Kürdçe'deki zıvıstan (kış) ve çil (40) terimlerinden alıntısı olduğunu yukarıda belirtilmişti. Örneğin; 40 sayısı inanç bağlamında da, "çile-î mêrdan" (erkeklerin sadece kırk gün su içmeme ve aynı

yemek yemesi) ve “*çile-î zenan*” (kadınların kırk gün oruç tutması) olarak geçmekte veya kullanılmıştır. Kürdçe'ye, çilên / çilêyên mêran, çilên / çilêyên jinan olarak çevrilmesi çoğul eklerin “*ên, an*” ve izafetlerin dönüşümünü daha iyi görülmesini sağlar.

Celme kesandı, Anadolu'nun bazı bölgelerinde cemre olarak adlandırılır. Kürdistan'da ise bu iki isim yanına, bu araştırmanın şimdiye kadar karşılaştığı iki adlandırma daha, *sêl* ve *heftamal* eklenmektedir.

Anadolu halk takvimlerinde, gûcûk kelimesine yüklenen anlam, “küçük” kelimesinin bir sinonimi veya bir ayın (şubat) adı olarak geçmekte olup, ayların veya günlerin küçüklüğü ve büyüklüğü, aksine fazla > az, kısa < uzun terimleri ile belirtilmektedir. Küçük kelimesi, sadece bu konu ile ilgili değil, başka etimolojik çalışmalarda da, temel alınarak kelimenin köküne dair önermeler yapılmaktadır. Örneğin, “*köçek*” kelimesinin karşılığı veya kökeni olarak Farsça *kūçak* “küçük, çocuk, uşak, ufaklık” kelimesi verilir ki, bu ihtimal sorunludur. İç Anadolu'da, köçek feminen tavırlar içindeki profesyonel dansçının prototipi olarak tanımlanmaktadır.^[11] Küçük kelimesi tek başına bir kök kelime olmasından ziyade, hecelene bilinecek bir terimdir (*kû + çü + / k*). Dolayısıyla, *köçek*^(viii) → ko + çe + / k → ko + çek → go (Zazaki: gos) + çêk (Sorani: çak, çek ; Kurmanci: çêk+irin) → gu + çêk → guh (Kurmanci: kulak) + çê (iyi, güçlü) → guhçê; güçlü kulak, iyi (yaratılmış) kulak, dinleyen veya emirlere karşı gelmeyen gibi terimlerinden türeme ihtimali daha büyüktür. En önemlisi hali hazırda, bu kavram Kürd inançlar içinde belirli makamları üstelenen kişiler için hala kullanılmaktadır.^[12] Anadolu'da başka anlam biçimine dönüştüğü görülmektedir.

Şayet gûcûk gibi kavramlar, dile ve kültüre göre değişebiliyorsa, anlamlaşıyor veya şekilleniyor ise, sinonimleri ve kökenleri araştırılması gerekmektedir. Bu gibi terimler, asırlar içinde başka dillerdeki çağırışimler veya algılamalar eklenerek, hem anlamda, hem de kullanmada veya tanımlamada şekillendikleri muhtemeldir. Örneğin eski Romalılar şubat '*February*' ayına, *gûcûk dönemi* veya anlamına yakın, kısa ay (yılın diğer aylarına göre 2-3 günü eksik) olarak adlandırmışlar ve temizlik-ay olarak kabul etmişlerdir. Bu ayda Lupercalia, temizlik ritüeli ve doğurganlık bayramı 15 şubatı, Lupercus tanrısının onuruna adanmıştır. Kürdistan'ın bazı bölgeler ve inançlarında da bu ayda buna benzer temizlik ritüelleri veya hazırlıkları yapıldığı bilinmektedir. Bir tür baharın, yeni yılın karşılaması olarak görülebilir. Gûcûk kavramı ile benzerlik göstermektedir.

Türkçe	Arapça	Farsça	Kurdî ^[13]	Avesta ^[14]
sert kış, soğuk, zemheri	<i>zimhrir, zamharîr</i> زمهرير	-	-	-
-	-	<i>zam, zem</i> زم (tekil..)	<i>zivîs, zimîs, zs</i> (tekil..)	<i>zyâm</i> (çoğul..)
kış	<i>shata</i> شتاء	<i>zemestân</i> زمستان (çoğul..)	<i>zivîstan, zimîstan,</i> <i>zstân</i> زستان (çoğul..)	

vii Köçek veya Zemheri gibi kelimelerin, tekrar dönüşüme uğrayarak ve ikinci bir kelime (heri, hrr ← harîr) ile birleşerek, Kürd diline girmiştir. Kürd dili için de bu gibi terimler, diğer diller için de hem semantik ve hem de kök değişimine uğrayarak, tekrardan Kürd diline yabancı bir kelime olarak girmektedirler.

Türkçe	Arapça	Farsça	Kurdî ¹	Avesta ¹
erkek dansçı	-	پسران رقصنده	<i>koçêk, koçak</i>	-
iyi dinleyeci, dinleyen, güçlü & iyi kulak	-	-	<i>guhçê</i>	-
güçlü/yoğun süt	-	-	<i>şîrçê</i>	-
iyi, güçlü, elverişli, yapıcı, uyan	-	-	<i>çê, çêk, çak</i>	-
küçük, az, kısa, kafi	-	<i>kūçak</i>	<i>pçûk, biçûk, qiz, kick, biçkol كۆل, bûçik كچوو, çûk چوووك, giçik گچگ, piryâska</i>	<i>kasvika, kata, kasišta</i>

Tablo 2: Ferhengok (sözlükcük).

Cemre (الجمرة) **Jamrah , Camra**

Cemre Kürdlerde celme'dan sonra ikinci bir kesand adlandırmasıdır.

Arapça'da cemre kelimesi, çakıl taşı veya küçük taş parçası anlamına gelmektedir. Sünen-i Ebu Davud (817-889) kaynaklarında veya kitaplarında, cemre başlangıçta bir çakıl anlamı ve daha sonra taşların yığına veya sütüne (direk) uygulanmış / dönüşmüş olarak ele alınır.^[15] Bu tanımlama şu soruyu sormamızı gerekli kılmaktadır: eğer Ebu Davud tanımlaması doğru ise, cemre kesand-ı sonradan cemre veya kor-ateş kavramına mı dönüşmüş. Türkçe kaynaklarda, genel kanı cemrenin kor halindeki ateş (veya yanmış kömür parçası), bir hafta arayla üç kez, sırasıyla havaya 19-20 Şubat, suya 26-27 Şubat ve toprağa 5-6 Mart düştüğü ve sıcaklık artışına neden olduğu yönündedir. Her cemrenin düşüşüyle hava sıcaklığı artar, cemrelerin arasında ise sıcaklıkta küçük bir düşüş görülür.^{[10][16][17]} Sıcaklık *artar* ve *düşer* terimlerin kullanımı meteorolojik (cemre'nin son haftasının tarihi, meteorologların belirlediği, kışın sonu olan 6 Mart denk gelmesi manidar) değerlerdir. O halde bu önermeden şu sonuç çıkar; *A*) Cemre kesand-ı meteorolojik verilere sahiptir ve üç hafta esnasındaki ölçüm hesaplamalarından çıkartılabilir. *B*) Cemre sadece kış mevsimine ait bir hava-process'i ve diğer mevsim iklimlerine bir etkisi olmaz. Kor (türkçe'de, iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür / odun) kelimesine farklı dillerde yüklenen anlamdır. Kürdçe'de "*kor*" kör, körelemek, soyu bitmek (~bûn), sönük veya sönmüş ateş anlamına geliyor. Celme'nin birmakevn tekstlerinde "*koz*" köz, ateş közü veya ocak anlamındaki KOZÎ ki, hala ısıtma özelliğine sahiptir. Kor-ateş ise, sönmek üzere olan, Kürdlerde ocak veya tandırda soğuduktan sonra, dışarıya kulî (kül) olarak kulîng (kül yığını) üzerine boşaltılır. Bu iki terim, aynı anlamı taşımıyorlar, sadece ateşin başlangıç ve bitiş safhalarındaki, aşamalardan iki tane isimlendirmeleri dir. Bu veriler ve tespitler önemsiz değildir; araştırma bağlamında ele alınırsa, kor ateşin yeniden canlaması, ısıtma şansı çok düşüktür, közün ise yüksektir. Kürdçe (Kurmanci) cemre'nin (kor halindeki ateş) sözlük karşılığı; *pereng*, *sotik* ve *pizot* kelimeleridir. Cemre'ye tam karşılık gelen sözcük pizot ve cemre düşmesine ise "*sotikên (prengên) germ ketin*" olarak geçmektedir.^[18] Anadolu'daki cemrenin kor halindeki ateş düşmesi, Kürdler'deki, sıcak taş halinde düşmesi olarak çevrilebilir. Dolayısıyla, cemre yanmış ve hala yanmakta olan kömür parçası, ateş topu veya köz olarak tanımlaması, Kürdçe'de daha iyi anlaşılır hale getirir.

Arap ve Farslara ait kimi kaynaklarda cemre insanların, hayvanları için kış aylarında barınaklarda, mağaralarda, çadırlarda veya dışarıda yakılan üç ateşle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bir kaç bölümden oluşan bir mimari içinde, dıştan içe doğru, havalar ısındıkça, bölümlerde yakılan ateşlerin bir hafta arayla söndürülmesi cemre olayı olarak açıklanmaktadır.^{[19][20]} Veyahut aynı özelliğe sahip; bir kaç çadırın birleştirilmesiyle oluşan bir şehir sistemin dışarıya ile sadece iki kapı ile temas ettiği gibi referansların veya önermelerin, gelecek araştırmaların dışında bırakılması gerekmektedir. Araştırmanın daha çok bilimsel veya dünyaca tanınmış mitolojik veriler üzerine kurulması ve incelenmesi gerekmektedir.

Hewtomal / Heftamal / Heftemal

Kürdçe (Zazakî, Kurmancî) de üçüncü kesand olarak adlandırılmakta ve sırasıyla Hewtomalo / Heftemala Qiz / Kick, Wertî / _ ve Pil, Girs / Mezin *büyük* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Celme'nin Kürdlerde üçüncü isimlendirmesidir. Sıralaması (toprak, su, hava) cemre ve celme'ye göre farklıdır.^{[21][22]} Yani, yeryüzünden gökyüzüne doğru bir işleyişi vardır. Hewt-o-mal, Heft-a-mal veya Heft-e-mal; hewt / heft yedi demektir. Yedi gün veya hafta (konuşma dilinde izafetler her ikisinde kullanılmama durumu göz önüne alınırsa, hefte-ya-mal, *hefte*); **mal** ise “ev, aile, soy, varlık, meta” ve Farsça'daki **mâl-i** iyelik zamiri olarak da ele alınabilir. Yalnız, "mal" kelimesinin varlık veya meta olarak alınması halinde, bu gibi kavramlar üzerinde daha fazla düşünülmesini zorlamaktadır. Diğer bir veri de, bazı bölgelerde Heftemal sadece KICK ve MEZİN bayramı olarak kullanılmaktadır.

Heftamal'ın düştüğü haftalarda Kürdler üç defa üst-üste her hafta için ayrı ayrı bir kutlamada mı, bulunuyorlarmış? Heftemal, hem bayram hem de kesand olarak mı, farklı bölgelerde tanımlanıyor?

Kurdî (Kurmancî)	Türkçe
Mal	<i>varlık, ev, servet, aile</i>
Heftemal / Heftamal (Hefte +ya Mal)	<i>varlık / ev, aile haftası</i>
Heftê + Mal	<i>yetmiş varlık / ev, aile</i>
Heft + Mal	<i>yedi ev, aile, varlık</i>
Malê mezin	<i>büyük varlık, ev, servet</i>
Mala mezin	<i>büyük ev, aile</i>
Heftêmalê(î) biçûk	<i>yedi varlık küçüğü (ilki)</i>
Heftêmalê(î) hortê(wertî)	<i>yedi varlık ortancısı (ara)</i>
Heftêmalê(î) mezin	<i>yedi varlık büyüğün (son)</i>
Hefteya malê(î) biçûka/n	<i>küçük/klerin/gün varlık haftası</i>
Hefteya malê(î) hortê/yan	<i>ortancısı/sının/ların varlık haftası</i>
Hefteya malê(î) mezina/n	<i>büyük/klerin/gün/varlık haftası</i>

Tablo 3: Heftemal anlam olasılıkları.

Kürd sosyal yaşamında ve literatürün'de, Qiz / Kick (biçûk), Wertî / Hortê, Navîn ve Pil / Mezin terimleri, kişi veya aile fertlerin arasındaki yaş farkını göstermek amacıyla da kullanılmaktadır. Kürd destan ve masallarında ise daha çok,

varlık veya metafizik ile ilgili tanımlamalarında kullanılır. Eğer Heft-ê-Mal-ê Mezin / Hefte-ya-Mal-ê Mezin olarak ele alınırsa, yedi (yetmiş)-büyük-varlık ve büyük-varlığın-haftası anlamına gelmektedir. Ayrıca, izafet karışıklığı, bir çok veriyi değiştirebilir. Örneğin, Heft-ê isim / kesandlarda olduğu gibi, Heft-a/-ê iyelik zamirleri; Mal-a: ev-i / aile-si veya Mal-ê/î ise servete (varlık) olarak ele alınabilir. Bu konunun irdelenmesi sanıldığından daha karmaşık olabilir. Örneğin, bu durumda, ev ve insan arasındaki ilişki veya varlık ve insan ilişkisi söz konusu olabilir. Kürdçe (Kurmanci) deki “*mala(ê) te na keve*” (evin / ailen / mülkün viran olmasın) yerine evin düşmesi veya varlığın kaybolmasın, devam etsin gibi deyimlerin, Hewtemal ile bir alakası olma durumu, akla gelen soyut şeylerden bir tanesidir. Şayet Heftemal celime gibi kesand olarak kabul edilirse, Qiz, Wert ve Pil, küçükten büyüye veya Heftamal'ın birinci, ikinci ve üçüncü düşmesi olarak açıklanabilir. Son olarak, heft+a/o+mal ismindeki, “a/o” harfi; bir izafet, ek mi veya sadece bir telaffuzdan mı ibaret?

Sêl

Kürdçe'de sêl çanak şeklindeki yarım yuvarlak, geniş ve çukur tava (kap, sac) olup demir malzemedir yapılmıştır. Celme, Cemre ve Heftamal'ın Kürd kültüründe dördüncü kesand adlandırılmasıdır. Sêl'in ilk önce toprağa veya havaya, ondan sonra suya düştüğü bilgileri net değildir. Yalnız, aşağıda verilen alıştırmaya da denemelerinde, sêl'in gökyüzünden yeryüzüne doğru düştüğü ortaya çıkıyor.

Sêl, sözlük anlamı “sac” dışında, kullandıkları durumlar: *sêlê sor*: ateşten üstü kıpkırmızılaşmış sac, ateş topu haline gelmiş sac. *Nanê sêlê*; sac ekmeği (yufka ekme). Sêl'in düşüsü, sêl'de yapılan yufka ekmeğin rıskı mı veya topraktan gelen nimetin, insanoğluna nasıl ulaştığının tasviri mi? *Sêlê kozê*; sac içindeki ateş-közü / közlü sac; daha çok, tandır ateşinin başka bir yerden başka bir yere taşınması sırasında kullanılan bir kombinasyondur. O zaman, ateş közün gökyüzünden taşınma işine teşhis (kişileştirme) olarak ortaya çıkıyor. *Sêla esmanî*; gök kubbe; sêl düşmesi ile göğün düşmesi arasındaki bağı bu kavram çevresinde arana bilinir ve önermeler yapılabilir.

Kürd sözlü tarihinden gelen her kelimenin altında bir konu açılmaktadır. Bunların tümünü bir makalede işlemek mümkün değildir. Dolayısıyla diğer mitolojilerdeki karşılaştırılmasına gidilmiştir. Örneğin, Uranus veya Ouranos, Grek mitolojisinde bir figür ve gökyüzünün kişileştirilmiş bir teşhisidir. Hesiodos'a göre bu *sêla-esmanî* yeryüzünden (Gaia) o kadar yüksektedir ki Tartaros (yeraltının en derin noktası) onun altındadır. Bronz bir örsün, Outanos'dan yeryüzüne düşmesi için 10 güne ihtiyacı varmış. Avesta inancındaki karşılığı, "varsta" (*üzerine yağmur yağmış*), Ouranos'u yağmurcu yapmış oluyor. Öyleyse Kürdler'deki zamanlamayı esas alırsak, sêl'lerin gökyüzünden, yeryüzüne düşmeleri için 21 gün veya her birine bir haftaya (toplam üç hafta) ihtiyacı vardır.

BIHAR MEVSİMİN BAYRAMLARI

Newroz başta olmak üzere, Kürd kültüründe değişik isimler altında bahar ve diğer mevsimlerin bayramları kutlanılmaktadır. Sadece misal temsil etmesi açısından, Xalîkan yöresinde zaman içinde kutlanılmış iki örnekten bahsetmekte yarar vardır.

Gerdenê Şîlanê (*yaban gül gerdanı*); “şîlan” *kuşburnu*, “gula şîlanê” *yaban gülü*, Xalîkan dağlarında bulunan ve halkça sevilen bir ağacın “*dara şîlanê*”,

meyvenin ve gülün adlarıdır. Xalikanlı'lar ilkbaharda gelişini, adına “rok/ja şîlanê” şîlan günü denilen bayramı kutlardı. Bu gelenek, yaklaşık olarak 70’li yıllarda son olarak çocuklar tarafından kutlanılmış; ilkbaharda kırlara çıkılır, hep birlikte rengarenk yabani çiçekler ve güller toplanır; şîlan'ın ince dalları yaprakları ile birlikte kullanılarak, altından bir gerdan gibi, kız çocuklar boynuna ve erkek çocuklarda altından bir taç gibi, başlarında taşıyarak tabiatta şükranlarını sunarak, “cejna şîlanê” kutlanır.

Edebi yönü hariç, şîlan (*rosehip, rosa-canina*), gerdan, taç (halka) terimler neyin sembolü ve Kürdistan'daki Heftemal bayramı ile bir ilişkisi var mıdır? Heftemal bayramı, heftemal kesadı veya kavramından ayrı, bir de Kürdistan'da mart ayında bayram olarak kutlanır. Kadın, erkek, büyük ve küçük o gün banyo yaparlar (serşûştin) ve en güzel giysilerini giyinirler. Tabiatta renkli renkli çiçekler toplarlar ve onlardan şîlan dedikleri büyük bir halka yaparlar ve el ele tutuşarak üç defa şîlan halkasının içinden geçerler. Eski Kürd inancına göre; insanın bütün bedeni ve ruhsal kötülüklerden temizlenir, korunur ve arınırlar. Böylece yeni doğmuş, sağlıklı bir beden, ruhla ile yeni yıla ve “bhara pîroza” *kutsal bahara* başlamış olacaklar.

Rok/ja Bûka Baranê (yağmur gelinin günü); Nisan yağmurlarıyla başlayan bu etkinlik 70’li yıllarda son olarak devam ettirenler yine daha çok kız ve erkek çocuklar; yağmur altında el ele tutuşulur, çocukların elinde bir çubuk, başına sarılı bir bez; yağmur gelinin saçını sembole eden “*heftreng*” yedi renk / gökkuşağı, şarkılar söylenir (o zamanın şartlarında, yumurta, şeker, bulgur ve kuruş demir paraları toplanır) ve evden-eve dolaşılır.

TAKVİM REFORMLARI

Tarihte kullanılan güneş veya ay takvimleri zaman içinde bir çok değişikliklere uğramışlardır. En önemlisi, eldeki takvim veya astronomik yıl ayarını, güneş, yıldızlar veya lunisolar'daki sinodik ay ile senkronize etmek için reformlardan geçilmiştir. Lunisolar takvimi (hicri-rumi), bir çok kültürde hem ayın aşamalarını ve hem de güneş yılının tarihini verir. Dolayısıyla, bu takvim ile ilgili verilerin bu araştırmada sorgulanması veya etkilerinin ne olduğu gibi sorular, daha sonraki araştırmalara bırakılmıştır. Şayet, Kürd güneş veya astronomik takvimi gelecek araştırmalarda on-iki ayı kapsayacak şekilde düzenlenirse, bu gibi verilerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. En eski medeniyetlerde bu sorunun neden ve nasıl ele alınıp aşıldığı da dikkate alınarak, bu araştırma yapılmalı ve genişletilmelidir.

SONUÇ

Bu araştırmanın sonuçları bir kaç önerme, tespit ve soru altında sıralanabilir. Yukarıda belirtilen kesandların (Celme, Cemre, Heftemal, Sêl) çok eskiye dayandığı ve değişik toplulukların veya kültürleri tesirinde de kalarak şekillendikleri düşünülebilir. Öyleyse, celme kesand'dına benzeyen, üç farklı isim (Cemre, Sêl ve Heftemal) aynı olayı mı işaret ediyorlar? Veyahut, düşüklerinde sıralamaları gökyüzünden itibaren mi, yoksa yeryüzünden veya altından mı? Önemli bir soru da, neden dört adlandırma kullanılıyor? Ve onlar hangi kültüre, inanç, mitolojiye, felsefeye, millete, uygarlığa veya mantığa göre şekillenmişlerdir? Ayrıca bu kesand'ların, diğer mevsimler üzerindeki tesiri veya devamı söz konusu mu? Veyahut, kesandlar bir yıl içinde, meteorolojik veya mitolojik kesand'ların tek başına

meydana gelen prosesler ve tekrar kendi içinde işlemlere mi ayrılıyorlar?

Okumalar esnasında karşılaşılan ilginç verilerden birisi, 10-11. yüzyıllarda yaşamış ünlü astronom ve bilim adamı Abū Rayhān Muḥammad ibn Aḥmad Al-Bīrūnī (973-1048) dir. Al-Bīrūnī, celime'nin kaynağını ayın menzillerine bağlamıştır. Celime'yi ele aldığı bir eserinde, Arapların, cemre günlerinde ayın menziline (Ay-durakları: astronomi de kullanılan bir terim, ayın durakları ve dereceleri ile ilgili, özellikle Arap alimleri tarafından eski medeniyetlerden etkilenecek şekilde işlenmiştir.) bazı yıldızların düştüğüne inanıldığını aktarmıştır.^[23] Dolayısıyla, celime veya cemre nedir? sorusu yalnızca bugüne ait değil, eski bir sorudur ve henüz tam olarak da cevaplanmış değildir.

Bunun aksine, celme'nin suya düşmesi esnasındaki buharın yeryüzünde oluşup gökyüzüne çıkması ve yılın daha sonraki devrelerinde yağmur yağdırmak için görevlendirilmiş olan bir kesandla; veya Nisan ayında bilinen Xalīkan bûka-baranê 'nin bir benzeri ve diğer mitolojilerdeki kesand'larla veya Ouranos ve Varsta ile bir ilişki kurulabilir mi?

Yine, kışın bölümleri değişebiliyorsa, sıralama olarak kışın ilk kırkı birinci bölüm çalêpêşî, ikinci zivistana-romê ve üçüncü bölüm olarak “çalêpaşî” alınırsa şu ihtimaller söz konusudur: 1) İki kırk arasındaki ara veya zivistana-romê gücük'ün kendisidir; 2) Bu değil ise, gücük, bütün şubat ayının değil, iki kırk bölümün arasındaki kopukluğu veya kuyruğun kesilmesine temsil eder. Buda bir hafta veya on günlük arada havanın sessiz bir döneme geçildikten sonra yeniden kar yağışı başlayarak teke devenin kuyruğuna kadar yağması anlamına gelir.

Bu verilerin, kadının doğumun 40 günlük süresi ve kışın ilk kırkı ile, ne gibi ilişki olabilir? Veyahut, celime'nin kışın ikinci bölümü olan çalêpaşî, kırkını çıkartması ile Zistoni'nin kırkını çıkartması arasındaki ortak özellik ne veya *teşbihi* (benzetme) nedir? Yukarıdaki açıklanmaya çalışılan "calm" veya calime terimin kökenin dört, kırk veya kırkinci (kırkı) sayıların türevi olma ihtimali var mıdır? Ayrıca, Xalīkan'ın “gerdenê şilanê” ile mesela Koçgiri bölgesindeki Heftemal kutlamaları veya değişik isim altında yapılma nedenleri veya şilan bayramına benzer, dünyanın başka mitolojilerinde rastlanmakta mıdır?

Derleme yöntemiyle alınan verilerin sesli olarak da arşivlenmesi ve gelecek araştırmacıların fikrine veya hipotezlerine açık olmasına olanak sağlanmalıdır. Bu bağlamda, bu gibi konuların veya araştırmaların sadece bir versiyonuna bağlı kalınmaması ve ayrıca doğrulamasına (tahkik) gidilmemesi gerekmektedir.

Bu araştırmanın yönü çalışmalar esnasında ister istemez bazı konulara veya etimolojik tespitlerin yapılmasını zorunlu kıldı. Bir kaç örnekten oluşan bu veriler, şunu gösteriyor ki, Kürdler bulunduğu coğrafya da, sadece terimleri almakla kalmamış, bir çok terimleri diğer diller tarafından alınarak, kendi standartlarına ve değerlerine katıkları bu giriş araştırmasında ortaya çıkmış bulunuyor.

Bu makalede çok fazla kavram kullanıldı. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir: 1) Türkçe'deki kelime yetersizliği ve kavramların benzeşmelerin önüne geçmek; 2) Bu konulara ilgi duyan araştırmacı veya derleme yapanlara farklı bir bilgi birikimi sunmak; 3) Bu gibi araştırmaların Kürdçe yapılması, kavramları hem zenginleştirecek hem de dile yeni terimler katacaktır. Örneğin, Kürd diline katılması gereken, kavramlardan birisi de *birmakevn* terimidir. Bitişik fiil "bîr + mayîn" veya kombinasyonu diğer kelimelerle güçlendirilerek, *bırma*, *bîrmanivîs* veya *bîrmakevn* (*eski zamana ait bellek*, *eski zamana ait belleklerin yazılıya geçişi*, *çok-çok eski zamana ait bellek veya tecrübe*) gibi yeni kavramlar oluşturulamaz mı?

Bu yazının konusu, Xalîkan halk takvimi olmasına rağmen, çalışma esnasında soru işareti bırakan terimlerin araştırılmasına dönüşerek, bir dizi kavramların ortaya çıkarılmasına ve cevaplanmasına vesile olmuştur. Zivistan, Gûcûk, Çal (40), Calm, Hewtomal, Newroz, Gerdenê-Şîlanê, Bûka-Baranê ve benzer kavramlar, Kürd kültüründe birbiri ardından gelmeleri ve bir çok olguyla ilişki halinde olmaları tesadüf değildir. Her dönemin bitişi diğer dönemin başlangıcı halini alarak gelişmektedir.

Bunlar arasındaki bağları bulmak için daha detaylı alan derlemelerine ihtiyaç vardır. Bunlar yapıldığında, bu karmaşık sorularda kendiliğinden cevaplanacaktır. Tıpkı bir Kürd atasözünde ifade edildiği gibi:

Cemre ket darê, bizin rivî korê^{viii}.^[24]
(*Cemre ağaca düştü, keçi oğlağa kaçtı.*)

viiiKor, Anadolu Kürdlerin Kurmanci şivesinde oğlak “kar, karik”, *karık* olarak da okunur.

KAYNAKLAR

- 1 Émile Durkheim - The Rules of Sociological Method (1919 French edition: Les Règles de la Méthode Sociologique).
- 2 Huttner, Paul (6 December 2007). "Instant meteorological winter". Minnesota Public Radio.
- 3 Winter's Been Here Despite What the Calendar Says. NOAA Magazine. 22 December 2003.
- 4 Meteorological Glossary (Sixth ed.). London: HMSO. 1991. p. 260. ISBN 0-11-400363-7.
- 5 The international standard for the representation of dates and times, ISO 8601, uses the Gregorian calendar. Section 3.2.1.
- 6 İgilizce Encyclopedia Britannica – İngiltere versiyonu (global.britannica.com).
- 7 Binbaşı Noel'in İç Toroslar Gezisi – 1919 ve “Kürt takvimi”, Mehmet Bayrak & Bîrnebûn 2004 Payîz.
- 8 WHO. "WHO recommendations on postnatal care of the mother and newborn". WHO. Retrieved 22 December 2014.
- 9 Avestan AĠzaonvamna- H. W. Bailey Cahiers Ferdinand de Saussure, Cahier Dédié à Georges Redard (1987).
- 10 İnönü Ansiklopedisi CILT I, ANKARA 1946 – MILLI EGİTİM BASIMEVİ.
- 11 17. YÜZYILDAN TESCİLLİ BİR KÖÇEK: BEHZAT (From Seventeenth Centuries A Registered Köçek: Behzad), Prof. Dr. İ. Hakkı AKSOYAK.
- 12 Ezidiler, İnançları ve Tarihleri - Prof. Dr. İlhan Kizilhan, 2014.
- 13 Sorani vocabulary - Fas Harvard (fas.harvard.edu/~iranian/Sorani/sorani_3_vocabulary.pdf).
- 14 Avesta Reader: Texts, notes, glossary and index Hans Reichelt – 1911 (archive.org/details/39002003156933.med.yale.edu).
- 15 Abū Dā'ūd (1984). Sunan Abu Dawud: Chapters 519-1337. Sh. M. Ashraf. 1204.
- 16 İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Ennografya ve Biyografya Lugati, 5. CILT 1. KISIM, 1977 İstanbul.
- 17 Türkçe Ana Britannica, Türkiye versiyonu – 1989.
- 18 Ferheng, Enstîtuya Kurdî Ya Stenbole, 2012.
- 19 Abu al-Thana' Shihabuldin Mahmud Al-Husaini Al-Alousi (1802 – 1854). “He was an Iraqi Islamic scholar best known for writing Ruh al-Ma`ani, a tafsir (exegesis) of the Qur'an.”
- 20 Encyclopaedia Iranica – GONĀBĀDĪ (www.iranicaonline.org).
- 21 Raa Haqî – Riya Haqî, Erdal Gezik – Huseyin Cakmak, 2010.
- 22 Sêl, Alevilerin Terk ettiği - Seyfi MUXUND (dersim37-38.org/1-9-mart-orucu-seyfi-muxundi/).
- 23 Riza Abdullahî Kazvini 1202-1283, Birûnî 973-1061.
- 24 Bîrnebûn 19, bihar 2003, Miçê Kate – GOTİNÊN MEZİNAN.